

היכול ההומור למצוא בית בבית? הומור בארכיטקטורה

גלעד שביד*

תקציר

ההומור יש חשיבות רבה עבור האדם. היום, רוב ההומור שאנו נחשפים אליו מגיע אלינו בחשיפה מכוונת, למשל, בתכניות טלוויזיה ומופעי סטנד-אפ. הואיל והאדם המודרני מבלה את עיקר זמנו במבנים או בסביבות בנויות, הומור שמופיע בארכיטקטורה יכול להוסיף נדבך חשוב לחשיפה ההומור באופן יום-יומי. לרוב, החשיפה להומור הארכיטקטוני אינה מכוונת על ידי הנחשף, והיא מגיעה במפתיע. בניגוד לרוב המדיומים ההומוריסטים האחרים, הארכיטקטורה נחוות במגוון צורות אפשריות, ולכן יכולה להתאים להעברת מסרים הומוריסטים במגוון דרכים, ולציבורים שונים. להומור האדריכלי מטרות שונות, קהלים שונים ואופי מגוון. נמצא שקיימים אמצעים שונים שנעשה בהם שימוש להעברת המסר ההומוריסטי בארכיטקטורת החוץ, כלומר בהומור שמופיע בצד החיצוני של המבנה. אמצעים הומוריסטים אלה, מצטיינים ברמות תחכום שונות, ופועלים בכמה קני מידה. החל במבנה בסביבתו, דרך צורת המבנה, חזית המבנה, ועד פרטי המבנה. כן נמצא, כי יוזמי ההומור האדריכלי אינם רק אדריכלים, וכי מצטרפים אליהם אחרים, בדגש על אמנים ודיירים.

מילות מפתח: הומור; ארכיטקטורה; חזית ארכיטקטונית; תקשורת חזותית; יצירתיות

מבוא

ההומור הוא דבר שחשיבותו רבה לאדם. ניתן לעמוד על כך מהעובדה שהומור מסוגים שונים נפוץ בכל החברות האנושיות שנחקרו. עם זאת, התרבות המסוימת משליכה על נושאי ההומור, סוגיו, והמדיומים השכיחים בהם הוא נוצר (Alford F. and Alford R. 1981). השימוש בהומור שכיח גם בממד הזמן. נמצא שאנשים צוחקים בתכיפות גדולה, ובממוצע כ-20 פעם ביום (על פי Young, בתוך סובר א. עמ' 58). העובדה שהומור הוא תופעה אוניברסלית ושכיחה, מצביעה על כך שיש או הייתה לו חשיבות אבולוציונית. טענה זו נתמכת במחקרים שמראים שפרימטים צוחקים בסיטואציות מסוימות, ואפילו חולדות מפגינות מעין צחוק כאשר הן צעירות (Bering j. 2012). יתכן שצחוקים כאלה קשורים לתקשורת, שכן גם אצל בני אדם חיוך וצחוק יכולים לשמש כאמצעי תקשורת. כך, תינוקות צוחקים כדי להביע שביעות רצון (סובר א. עמ' 59), ואנשים בכלל מחייכים או צוחקים כדי להראות שהם בסדר, למשל לאחר נפילה מפתיעה וכואבת (שם, עמ' 64), וכן כדי לאותת שאינם מאוימים ואינם מאיימים. אחד המקורות האבולוציוניים המשמעותיים להומור האנושי המפותח הוא קישורו להעדפת בני זוג, כאלמנט אישיות שמצביע על אינטליגנציה גבוהה (Nicholson C. 2010), ועל יצירתיות. ארתור קסטלר טען שליצירתיות ההומור יש מכנה משותף עם יצירתיות מדעית מכאן, ואמנותית מכאן (בתוך סובר א. 2009, עמ' 37), דבר שיכול לבסס טענה זו עוד יותר. ההומור חשיבות חברתית רבה. הוא יכול לגבש קבוצות חברתיות בגדלים שונים, החל בקבוצת חברים או משפחה, וכלה באומות שלמות (Francis L. 1994), להדיר קבוצות אוכלוסייה, ולחלופין, לסייע בהיטמעותן (Shifman L. and Katz E. 2005), להפיג מתחים חברתיים, ועוד. כמו כן, ברמת האדם הבודד ההומור משפיע לטובה על מצב הרוח, מאפשר לפרוק מתחים נפשיים שונים, וככל

* ד"ר גלעד שביד למד ארכיטקטורה בבצלאל, ד"ר לאסתטיקה סביבתית מאוניברסיטת ת"א. מרצה בבית הספר לארכיטקטורה באוניברסיטת אריאל בשומרון. gschweid@gmail.com

הנראה יש לו גם השפעה חיובית על הבריאות (Martin R. A. 2002). הומור מושך תשומת לב, דבר שיכול לעזור בפרסום (Spotts et al. 1997, Cline T. W. and Kellaris J. J. 2007), ועוזר בלימוד, גם מבחינת הפתיחות ללימוד, וגם מבחינת אחזור זיכרון החומר שנלמד (Garner R. L. 2006). בלימודי ארכיטקטורה, הומור יכול לא רק לשפר את הלימוד מבחינת האווירה בכיתה, אלא כאשר נדרשות משימות, ובעיקר של תכנון או עיצוב, המערבות הומור, הדבר יכול לעודד את יצירתיות הסטודנטים, ולהעלות תכנים עיצוביים שלא חשבו עליהם (Legény J. and Špaček R. 2019). כמו כן, הוספת הומור למשימות שדורשות התמדה, מעלה את יכולת התמדת העושים, ומשפרת את ביצועיהם (Cheng D. and Wang L. 2015), והומור במקומות עבודה משפר על פי רוב את ביצועי העובדים (סובר א. עמ' 56). לאור חשיבותו של ההומור, והעובדה שרוב החשיפה שלנו להומור מגיעה בצורה מכוונת, בדמות צפייה בתוכניות הומוריסטיות בטלוויזיה, מופעי סטנד-אפ וכיוצא בזה, מן הראוי לבחון את תרומתה האפשרית של הארכיטקטורה להומור. בשל העובדה שבחיים המודרניים מרבית זמננו עובר עלינו בתוך וליד מבנים, האפשרות להוסיף אלמנטים הומוריסטים לסביבה באמצעות הארכיטקטורה, יכולה להגדיל את החשיפה המקרית של אנשים לתכנים הומוריסטים שונים, וכך לשפר את מצבם הכללי, ואת תפקודם בנסיבות שונות. עם זאת, ראוי לזכור שעודף גילויים הומוריסטים ארכיטקטוניים בולטים במרחב נתון, עלול לגרוע מכוחם ההומוריסטי, עקב עודף חשיפה.

בדרך כלל, הומור מופיע בזמן ובמיקום מסוימים. דבר זה נכון הן ביחס לאירועים מתוכננים, כמו הצגת קומדיה בתיאטרון, הן לאירועים שאינם מתוכננים, כמו אדם (לרוב מישהו אחר) שמחליק ברחוב לשלולית. בחלק מהאירועים התוכן ההומוריסטי קבוע, אבל הופעתו בזמן ובמרחב מתרחשת בזמנים, ולעיתים גם במיקומים, שונים. למשל, שיר הומוריסטי שמושר על ידי מישהו או מושמע ברדיו, או בדיחה ידועה, שמסופרת בנסיבות מסוימות לאנשים מסוימים. חלק אחר של האירועים הם חד פעמיים גם מבחינת התוכן. מבחינות אלה, הארכיטקטורה ההומוריסטית היא דבר חריג. זאת משום שהארכיטקטורה, על מסריה ההומוריסטים, עומדת במקום נתון למשך זמן ארוך. החוויה ההומוריסטית במקרה זה, תלויה בתגובת הצופים והמשתמשים באלמנט האדריכלי המסוים, כאשר הם נקלעים למקום, או כאשר הם שוהים במקום, ומבחינים פתאום במסר ההומוריסטי.

למרות שהומור מסוגים שונים מופיע לעיתים באקראי ובאופן לא מתוכנן (כוס מיץ נשפכת על קדמת מכנסיו של מנהל מכובד ורציני בזמן הרמת כוסית לשנה החדשה), בדרך כלל, החשיפה להומור מקרי קטנה למדי. לכן, יזמי הומור פועלים לעיתים לטובת עצמם ולטובת אחרים (סובר א. 2009, עמ' 7-46), דבר שיכול להקנות להם הערכה חברתית, ואף תגמולים שונים. חלק מההומור מופיע באינטראקציה בין אנשים, כאשר אחד הנוכחים מצביע על עובדה מצחיקה/מגוחכת, מחקה מישהו באופן מצחיק, או מספר בדיחה או סיפור הומוריסטי קצר. מופעי קומדיה, לסוגיהם, הם מקור שכיח להומור מכוון ומאורגן. מעשים הומוריסטים מכוונים יכולים להופיע באמנויות שונות: כתיבה הומוריסטית (פרוזה ושירה), ציור ופיסול הומוריסטי, עיצוב הומוריסטי, וכן מוסיקה וארכיטקטורה הומוריסטיות. מעשים אלה אינם מכוונים לרוב לאדם מסוים בזמן מסוים, אלא מהווים מסר הומוריסטי שנשלח על ידי היוצר לעולם, בתקווה שיפגוש אנשים שיענו להומור וייהנו ממנו. לצד המסרים ההומוריסטים המכוונים באמנויות, מופיע בהן לעיתים הומור לא מכוון. לעומת הספרות הציור והפיסול, בהן מקרים כאלה נדירים למדי, בעיצוב, ובעיקר במוסיקה (שם יש גם מבצע) ובארכיטקטורה, בגלל אופיים המופשט, ההיתכנות להופעה הומוריסטית לא מתוכננת

גבוהה יותר. הנהנים מהומור ארכיטקטוני לא מתוכנן הם בדרך כלל¹ מומחים בתחום, שכן מקור רוב ההומור הזה נמצא באי-דיוקים, שילוב סגנונות מסוגים שונים, ומסרים שאינם הולמים את היצירה. ציבור נהנים אחר הוא בני תרבויות זרות, שמשוהו בארכיטקטורה המקומית ניתפס בתרבותם כמשעשע, מפתיע או מגוחך.

מהאמנויות שצוינו לעיל, ספרות היא הכלי המוכר והמקובל ביותר להעברת מסרים הומוריסטיים מכוונים. יתרונה הגדול הוא בכך שהיא מילולית, ולכן יכולה להשתמש במשחקי מילים, בנוסף ליכולתה לתאר ולייצג במדויק מצבים הומוריסטיים שונים (משעשעים, מגוחכים, סרקסטיים, אירוניים, וכ'), ותוך הפניית מיקוד הקורא למקור ההומור. הצגות וסרטים, יוצרים מצבים קומיים "בעולם", שתפיסתם הקלה ביותר. ציור ופיסול הומוריסטיים אינם מילוליים (למרות שציורים וקריקטורות יכולים להכיל מלל), אבל כאשר הם פיגורטיביים ולא מופשטים, הם יכולים להעביר מסר חזותי מדויק שעשוי להיות בעל תוכן הומוריסטי. מבין אלה, ראוי להזכיר קריקטורות הנוגעות לארכיטקטורה. באלה, הדמיון היוצר של צייר הקריקטורה, מתרשם מגיחוכו, או צורתו יוצאת הדופן או המשונה של מבנה כלשהו, והוא מדגים את הדבר ביצירתו תוך הגזמת הגיחוך (Jencks, 1984, pp. 42-43, 48-51). הנחשפים להומור הזה, יכולים לא רק ליהנות מהקריקטורה, אלא גם לצאת אחר כך, ולהתרשם בעצמם מהמבנה, ואולי גם למצוא בו צדדים משעשעים אחרים. לעומת אמנויות אלה, העיצוב, המוסיקה והארכיטקטורה, בגלל אופיים המופשט כנושאי מסרים, פחות מוכרים ומקובלים לצורך זה. ואכן, ארכיטקטורה אינה נקשרת באופן אינטואיטיבי עם הומור, ובוודאי לא בסגנונות עבר שקדמו לאמצע המאה ה-20. למרות קביעה זו, היו תקופות בהן הופיעו במכוון אלמנטים הומוריסטיים בארכיטקטורה, כמו למשל פסלים ותבליטים הומוריסטיים בקתדרלות גותיות ובמבנים בסגנון הניאו-גותי (Marke G. M. 1912), או הדמויות המעוותות-סרקסטיות, שרווחו בארכיטקטורת הארמונות בבארוק הסיציליאני. כמו כן, בעת החדשה הופיע מפעם לפעם ארכיטקט שהומור היה כלי עבודה משמעותי עבורו. למשל, הארכיטקט ההונגרי-יהודי בלה לגיטה (Bela Lajta), שפעל בבודפשט בתחילת המאה ה-20. לגיטה עשה שימוש באמצעי הומור מגוונים, ובין היתר לעג למעמד הבורגני, לפולחן הגיבורים ההונגרי, וליומרות ליצור "סגנון אדריכלי יהודי". הוא השתמש בהומור הן בצורות המבנים, הן בשבירת מוסכמות ארכיטקטוניות, מבחינת תכנית, קונסטרוקציה וכו', והן בעיטור ששילב לפעמים מוטיבים יהודיים (מנורות וחנוכיות) עם מוטיבים נוצריים, או הונגריים טיפוסיים (טווסים וכו'). (Klein R. 2016). בדיונים ציבוריים מסוימים שעסקו בארכיטקטורה, והתייחסו מטבע הדברים למבנים ציבוריים חשובים, לצורה שהם צריכים לקבל, או היו צריכים לקבל, ולרעיונות שהם צריכים לשקף, הומור חזותי היה כלי ששימש בדיון. דוגמה מעניינת אפשר לראות בקריקטורות שעסקו בדמותו העתידית של הפרלמנט ההונגרי, בשלהי המאה ה-19, ושהראו אגב כך, מקרים שונים של גיחוך ארכיטקטוני. למשל, אוסף גגות שונים ומשונים במבנה אחד, המייצגים כביכול את המגוון האתני של המדינה, או קישוטים מגוחכים שאינם הולמים את המבנה ואת רוח הזמן. היו שהציעו צורה המבטאת תכונה מפקפקת: הדיכאון ההונגרי המפורסם שתורגם למבנה נמוך ושחוח, וריבוי מרזבים כסמל לבכיינות ההונגרית (Sisa J. 2004). בעשורים האחרונים נשמעו מדי פעם עמדות תיאורטיות, לפיהן הארכיטקטורה החדשה צריכה להכיל גם פן הומוריסטי. כך טען למשל ז'אן נובל, במאמרו על הארכיטקטורה החדשה (Nouvel J. 1997). הסגנון בו נעשה שימוש מכוון רחב למדי בהומור, הוא הסגנון

¹ לעיתים פער תרבותי יכול ליצור תגובה הומוריסטית ביחס לתכנים ארכיטקטוניים של חברה אחרת.

הפוסטמודרני (Klein R. 2016). הופעה זו אינה מקרית, שכן היא באה על רקע ההתנערות מהמודרניזם העקר והמשעמם - לטענתם. שניים מעקרונות הסגנון היו שימת דגש מודע על המסרים שמעביר הבניין, והניסיון ליצור ארכיטקטורה "מעניינת" (ונטורי ר. ושות' 2008), עקרונות שתכופות מצאו ביטוי הומוריסטי.

להלן אנסה לברר כיצד יכול ההומור למצוא לעצמו בית בארכיטקטורה. תוצרי הארכיטקטורה, בניגוד לתוצרים באמנויות אחרות (למעט עיצוב), הינם גם, ואולי קודם כל, פונקציונאליים. כלומר עצם שיש לו תפקידים שונים שאינם אמנותיים. מורכבות זו, והאופן המורכב שבו אנו תופסים וחווים ארכיטקטורה, הופכים את שאלת ההומור המכוון² בארכיטקטורה למסובכת יותר. מספר שאלות עולות ביחס להומור בארכיטקטורה: מי יוזם את המסר ההומוריסטי? מה מטרת המסר ההומוריסטי? למי מיועד המסר ההומוריסטי? היכן במבנה נמצא המסר ההומוריסטי, וכיצד אמורים לקלוט אותו? ואלו אמצעים יכולים ליצור מסר הומוריסטי בארכיטקטורה? סוגיות אלה, למעט האחרונה, יידונו בתמציתיות לאחר התייחסות קצרה לאופייה המיוחד של החוויה הארכיטקטונית, וליתר דיוק, לצורות בהן ניתן לחוות ארכיטקטורה. הסוגייה האחרונה, בה אתמקד באמצעים ההומוריסטים בחזית המבנה ובצורתו, תזכה לטיפול רחב יותר.

החוויה הארכיטקטונית

כאשר מדובר בארכיטקטורה, הרי שבניגוד למדיומים נושאי מסר אחרים, כמו ציור או שיר, אופן קליטת המבנה ומסריו בצורה ישירה, וגיבוש חוויה כתוצאה מכך, אינו אחד. שני האופנים העיקריים מבחינת קליטת המבנה וחלקיו הם: הסתכלות מבחוץ, לעומת חוויה מבפנים. ההסתכלות מבחוץ, מתייחסת למבנה כאל עצם תלת ממדי, או כאל משטח (כאשר ניצבים בדיוק מולו וכשהחזית שטוחה, וכאשר החזית מהווה חלק מדופן מתמשכת), בעוד החוויה בחללי הפנים של המבנה תופסת כל חלל לעצמו, ואת מכלול החללים, כסביבה. חווית הסביבה שונה מהתרשמויות אחרות, כיוון שאנו חווים אותה "מבפנים" (Carlson 2000). שני האופנים האלה, נתפסים גם הם בשתי צורות עיקריות: האחת היא חוויה מנקודת תצפית אחת, והשנייה היא חוויה מוכללת המתרחשת כרצף חוויות בזמן. כלומר, יש לפנינו ארבע צורות חוויה ששונות זו מזו, שכולן מתייחסות לעצם אחד: המבנה. בנוסף לארבע צורות אלה, ניתן לחוות את המבנה גם כחלק ממכלול רחב יותר, דבר המספק סוג חמישי של חוויה ארכיטקטונית. מעבר לחוויות הישירות, יש גם אפשרות לחוות ארכיטקטורה בתיווך: בקולנוע, בציור, בצילום, ברישום, במודל, ואפילו באמצעים מילוליים כתובים או מדוברים. כל אלה, מדגישים ממד אחד או ממדים מסוימים, מכלל האינפורמציה שמכיל המבנה, ומזניחים את ממדיו האחרים. מבין האמצעים העקיפים, לצילום חשיבות גדולה במיוחד, היות והוא מאפשר להעביר בקלות, מהירות ויעילות, התרשמויות חזותיות לקהל גדול. כך למשל, התמונות המלוות את המאמר. אבל צילום, מטבע הדברים, לוכד את המבנה מזווית אחת, בזמן אחד, ויוצר דימוי חלקי מאוד, שלעיתים משקף את פרשנות הצלם יותר מאשר את כוונת המתכנן, או את ההתרשמות הישירה השכיחה של אנשים.

אם ננסה לתרגם את החוויות השונות לאופנים בהם אנו קולטים דברים אחרים, ואת ההומור שבהם, נמצא שהסתכלות מנקודה אחת על מבנה, או התמקדות קצרה בו מבחוץ, שקולה לאופן בו אנו מביטים בפסל – כאשר המבנה נצפה מהצד ואינו מחובר למבנים אחרים, או כתמונה. כאשר

² כמובן, מבנה יכול להיראות מצחיק, מגוחך או מבדח, בלי שהמתכנן התכוון לכך. בדיון זה איני מתכוון לעסוק במבנים "רציניים", שנתפסים כהומוריסטים בלי שהייתה לכך כוונה.

אנו מתבוננים במבנה מבחוץ תוך כדי תנועה, ההתרשמות ממנו מקבילה להתרשמות מעצם תלת ממדי, כמו פסל חופשי, או אובייקט פיזי אחר, אבל יכולים להיות לה ממדים המזכירים צפייה בסרט. כאשר אנו בוחנים חלל פנים של מבנה מנקודה אחת, החוויה דומה לחוויה שמתקבלת מבחינה סטטית של כל סביבה אחרת. עם זאת, המידה בה סביבה זו "עוטפת" אותנו גדולה מזו שיש ברוב הסביבות הטבעיות, דבר המוליך לבחינה של המרחב בכיוונים שונים בזמנים עוקבים. מבחינה הומוריסטית קשה למצוא מקבילה מדויקת. חוויה קרובה לחוויה זו יכולה להתקבל מהרצת רצף אירועים בראש או קליטת מצב, נניח אחרי שהתיישבנו על כיסא שהתמוטט, והגעה לשחרור הומוריסטי, כשמסתבר לנו שלא נפגענו. כאשר אנו חווים חללי פנים תוך התקדמות בחלל, ומחלל לחלל, מתקבלת חוויה מורכבת, שבה רצף אירועים או מצבים העוקבים זה אחר זה בזמן. הסיטואציה ההומוריסטית במקרה כזה, שכוללת הכנה, יצירת ציפייה, והפרת הציפייה, יכולה להתפרש באופן הומוריסטי. המקבילה המתבקשת היא האזנה לבדיחה, צפייה בסרט הומוריסטי, וכיוצא באלה תהליכים שקשורים בזמן ובחוויות מצטברות. בשני המקרים "סביבתיים", מצטרפות אל החוויה החזותית חוויות שקשורות בקלט קולי, תחושתני, וריחני, וכאשר אנו בתנועה יכולה להצטרף גם תחושה קינסטטית (שביד ג. 2016 עמ' 221-222). העובדה שהחוויה המוכללת ניזונה ממספר ערוצי מידע שונים, יכולה ליצור לעיתים מצבים קומיים, בשל אי-התאמות בין הערוצים. זאת, בדומה למשל לחוויה הקומית המתקבלת מצפייה בגבר גדול ממדים שמתחיל לדבר בקול גבוה וצפצפני, וכיוצא בזה צירופים שנוגדים את הציפיה המוקדמת המתבקשת שיש לנו. האופן האחרון בו אנו חווים ארכיטקטורה, הוא כאשר מבנה נתפס ביחס לסביבתו, במבט מנקודה, או תוך תנועה. כאן, הניגוד האפשרי של מראה המבנה ל"מראה המתבקש" כתוצאה מהשתלבותו בסביבתו, יכול ליצור מצב קומי שמבוסס על ההפתעה (כשהמראה נגלה תוך כדי תנועה), או חוסר ההתאמה (במבט מנקודה). מבין האמצעים הלא ישירים לקליטת ארכיטקטורה, ראוי לציין את הקריקטורה והצילום. הראשונה מדגישה ומגזימה מאפיינים שונים במבנה באופן הומוריסטי, מגרה את דמיונו של הצופה, וגורמת לו לראות את ההומור גם אם לא היה מבחין בו בשטח. השני יכול להתמקד באלמנט משעשע, או בזווית כזו.

יוזמי ומחוללי המסר ההומוריסטי בארכיטקטורה

להומור הארכיטקטוני יכולים להיות יוזמים או מחוללים שונים. מעבר ליוזמים העיקריים – הארכיטקט שמתכנן את המבנה, ולעיתים הלקוח המבקש מהארכיטקט ליצור מסר כזה או אחר, ישנם עוד מספר גורמים שיכולים באופן תיאורטי ליצור מסר הומוריסטי. הארכיטקט והלקוח, יכולים ליזום מסר הומוריסטי בכוונה, אבל, מסר כזה יכול להתקבל גם בטעות, כאשר צורה כוללת, יחס לסביבה, או פרטים מסוימים, שיוזמים אלה חשבו שהם רציניים ומוצלחים, נתפסים על ידי אחרים כהומוריסטים, מגוחכים או משעשעים בדרך אחרת. אם נעבור ליוזמי ההומור האחרים, נמצא שבדרך כלל הם פועלים ברמת פרטים הומוריסטיים, ולא ברמת המבנה הכולל. הראשון מאלה הוא המבצע, כלומר הבנאי, חרש האבן, וכיוצא בזה. דוגמה להומור שכזה היא חלק מהפסלים המפארים קתדרלות מימי הביניים, שעוצבו על ידי חרשי האבן באופן הומוריסטי (Marke G.)

(M. 1912). גורם נוסף, הוא אמנים שמשתמשים במבנה כמצע או חלק מיצירה הומוריסטית. דוגמה מעניינת ליוזמים כאלה היו בני הזוג קריסטו (קריסטו יבשב, ורעייתו ז'אן קלוד), שבין השאר עטפו מבנים שונים בבד, דבר שיצר לפעמים תוצאות הומוריסטיות. יזם ישיר יותר הוא ארווין וורם

(Erwin Wurm) האוסטרי, שבין השאר השתמש במבנים שתכננו ובנו אחרים כמצע ליצירה הומוריסטית. יזמים נוספים הם אנשים המשתמשים במשטחי החזית לציור וכתובת גרפיטי. כאשר הגרפיטי עומד לעצמו, אין בו משום הומור ארכיטקטוני, אבל כאשר הוא מתחבר עם המבנה ויוצר מכלול הומוריסטי, ניתן להתייחס אליו כאל הומור ארכיטקטוני. היזמים האחרונים הם דיירי המבנה, או אנשים אחרים העושים בו שימוש. אלה יוצרים לפעמים מסר הומוריסטי מכוון, למשל על ידי הוספת פסל למרפסת, ולעיתים הם יוצרים מסר הומוריסטי שלא בכוונה, למשל על ידי שימוש שנראה מנוגד לרוח המבנה, באופן שיוצר מראה מבדח. למשל, פתיחת חנות בגדים במבנה ששימש ככנסיה. גם פעולות משולבות או מצטברות של דיירים שונים, למשל צביעת חלונותיהם ומרפסותיהם, או עיצוב הכניסות לדירותיהם, יכולות ליצור מכלול הומוריסטי, בכוונה, ויותר מכך, במקרה.

מטרות המסר ההומוריסטי בארכיטקטורה

לכאורה, כאשר שואלים "מהי מטרת המסר ההומוריסטי?" השאלה עצמה יכולה להתפרש כבדיחה, שהרי ברור שמטרת המסר היא להצחיק. אבל, יש סיבות שונות לניסיון להצחיק או להעביר מסר הומוריסטי, שנובעות ממניעים שונים. כך, הניסיון להצחיק כדי לעודד מישהו, שונה למדי מהניסיון להצחיק כדי לבקר תופעה, ושניהם שונים מהניסיון להנמיך מישהו או משהו, או פשוט לבדר מישהו. אם הצורה ההומוריסטית הייתה אחידה, הסיבה המדויקת למבע ההומוריסטי הייתה פחות חשובה. אבל, במקרים רבים המטרה מכתובה שימוש במבעים הומוריסטים שונים, ולכן יש לשאלה זו מקום. בארכיטקטורה, מטרות המסר ההומוריסטי המכוון תלויות בעיקרן בסוג המבנה, בנורמות החברתיות הרווחות, ובאופיו ושאיפותיו של המתכנן (והלוקח). סוג המבנה הוא גורם חשוב, שהנורמות החברתיות המסוימות מווסתות. כך למשל, הנורמה ש"אין עושים צחוק" מדברים קדושים – נורמה מקובלת בחברות רבות (Alford F. and Alford R. 1981), יכולה למנוע במקרים רבים שימוש בהומור במבנים דתיים. לעומת זאת, ארכיטקט שאופיו מרדני או חתרני, יכול לנסות לבקר את "הקדושה", בעיקר כאשר הוא בונה מבנה אחר. במבנים מסחריים לעומת זאת, הומור שמושך תשומת לב יכול לתרום להגדלת קהל הלקוחות (בלוך ב. עמ' 90). במבנים שיש בהם הסתברות גבוהה לחוש לחץ, פחד או חשש, שמבקשים לשכך, הומור יכול לעזור. דוגמאות לאלה יכולים להיות בתי חולים או מרפאות של רופאי שיניים, שתפקודם יכול להשתפר עם מסר הומוריסטי שיקטין את הלחץ והחשש של המשתמשים. למשל, כניסה למרפאה אורתודנטית שצורתה פה עם שיניים עקומות. מאידך, מבנים שאמורים לעורר יראת כבוד, כמו תחנת מטרה או מבנה ממשל, לא יזמנו על פי רוב הומור, שכן זה יכול לפגוע קשה במסר הכללי שהמבנה מבקש לשדר. במוזיאונים מסוגים מסוימים, ובמבנים שמשמשים לבידור דוגמת בתי קולנוע, אפשר להשתמש בהומור, הן כדי למשוך לקוחות, והן כדי לייצג את התכנים, או חלק מהתכנים, שיש בהם. במקרים מסוימים יכולים חלקים במבנה להיות הומוריסטים כחלק מתפקוד המבנה. למשל חדרי מראות מעוותות במוזיאון למדע, או הלובי בתיאטרון שמציג קומדיות. במבני חינוך ניתן להשתמש בהומור כדי ליצור אווירה נעימה יותר. במבנים המארחים אוכלוסייה מגוונת עם קונפליקטים, דוגמת תחנות רכבת, יכול המתכנן לעשות שימוש בהומור אוניברסאלי, כדי להקטין מתחים חברתיים, וליצור רקע משותף לאנשים השונים העוברים בתחנה. במבני מגורים, הומור יכול להופיע הן כיוזמה של המתכנן המקורי, והן כיוזמת הדיירים, בזמן הבנייה, ואחריה. מטרות הומור כזה יכולות להיות יצירת ייחוד לדירה מסוימת או חלל מסוים, ביטוי אישי, ושעשוע שחוזרים ונתקלים

בו מפעם לפעם, בדומה לתמונות שאדם תולה על קירות ביתו. מטרות אישיות של המתכנן והלקוח (והמבצע, במקומות בהם יש למבצע אמירה), יכולות להיות הרצון להצחיק או לשמח, הרצון למתוח ביקורת פוליטית או חברתית, והדחף להשתטות. סוג מיוחד של הומור יכול להיות תולדה של מתח בין תפיסותיו ואמונותיו של מתכנן, לבין דרישות הקליינט, פרטי או ממסדי, כאשר המתכנן מתבדח על חשבון הלקוח, בלי שזה מבין את הבדיחה. הומור כזה צריך להיות מורכב, ומובן רק ליודעי חן. דוגמה להומור כזה, אפשר לראות למשל בבית הזקנים של הקהילה היהודית בבודפשט שתכנן לג'טה שהוזכר קודם, כשהמזמינים מבקשים "סגנון יהודי", והוא עושה מהם צחוק ומערבב בעיטור סמלים יהודיים באלמנטים אחרים (Klein R. 2016).

קהל היעד של המסר ההומוריסטי בארכיטקטורה

קהל יעד אמור להילקח בחשבון כאשר יש כוונה ליצור מסר הומוריסטי. כפי שנאמר, קהל היעד תלוי בין השאר בסוג המבנה. כך למשל, מסר הומוריסטי לילדים, במבנה שהם הקהל החשוב שלו, יקבל צורה שונה ממסר הומוריסטי למבוגרים. קהל היעד הרחב ביותר הוא כלל האנשים החולפים בסמוך למבנה כלשהו. אבל, לרוב "כלל האנשים" יהיו בני המקום ובני תרבויות דומות, כיוון שמסר הומוריסטי בחברה אחת יכול להתפרש בצורה שונה בחברה אחרת (Yih H. et al. 2007). מסר הומוריסטי מתוחכם דורש קהל שיכול להבין את התחכום, ולעיתים קרובות נדרשת ידיעה כללית מסוגים שונים כדי להבין את המסר. למשל, הומור המשתמש באלמנטים ארכיטקטוניים, או ב"היגיון מבני", שימוש לא מקובל, דורש היכרות עם השימוש המקובל או ההיגיון המבני, כדי ליהנות ממנו. אבחנה מעניינת בין קהלים חיצוניים שיכולים באופן עקרוני לצפות בבניין בעודם עוברים או נמצאים במרחב הציבורי הסמוך, היא ההבחנה בין קהלים שנעים במהירויות שונות, ולעיתים בגבהים שונים. מסר הומוריסטי שניתן לקלוט ולהבין באופן אפקטיבי בזמן הליכה, ובוודאי בזמן עמידה ובחינה מדוקדקת, לא בהכרח יובן כהלכה כאשר אדם נוסע ברכב. למשל, אם המטרה היא לפעול על קהל שנוסע במכונית, מורכבות המסר, גודלו, בולטותו וכו' ייקחו זאת בחשבון. כאשר הביטוי ההומוריסטי מצוי בחללי הפנים של המבנה, בצדו האחורי הנשקף לחצר פרטית, וכיוצא בזה, המסר מפסיק להיות ממוען לכלל, ומתחיל להיות ממוען לקהל מסוים. באופן תאורטי, יתכן גם מבע מבני הומוריסטי שאיש אינו יכול לצפות בו, והוא נועד לספק את המתכנן/מבצע ותו-לו. בדיחות פרטיות כאלה יכולות להתקיים, בדומה למושגים הפירוט של הקתדרלות הגותיות, שכולל פרטים שמופיעים גם במקומות נסתרים שרק אלוהים יכול להתרשם מהם.

מיקום המסר ההומוריסטי בארכיטקטורה וגודלו

כאשר מדובר בהומור ארכיטקטוני, הרי שבכפוף לאופן שבו חווים אותו, יש למיקומו ולגודלו המוחלט חשיבות. מיקום המסר ההומוריסטי בארכיטקטורה, מושפע מאופני החוויה הארכיטקטונית שפורטו לעיל, וכן משפיע על החוויה של הנחשפים למסר. למיקום ולגודל המסר ההומוריסטי יש בארכיטקטורה חשיבות גדולה יותר משיש למסרים במדיומים הומוריסטיים אחרים. הדבר נובע מכך שאנשים לא מחפשים באופן סדיר מסרים הומוריסטיים במבנים, ולא מצפים להיתקל בכאלה. בארכיטקטורה ייתכנו מסרים ברמות בולטות שונות בתכלית. מיקום המסר וגודלו משליכים על בולטותו ועל הסיכוי שאנשים יחשפו אליו. המיקום הכללי ביותר הוא המבנה כולו הממוקם בסביבתו. סביבה פתוחה או חדוגנית מאוד, תבליט את המסר ואת המבנה

החריג, ותעשה אותו נוח לקליטה, גם כאשר הצופה עובר בסמוך במהירות. לעומת זאת, סביבה מורכבת מבחינה חזותית, תאפשר קליטה רק בהתמקדות רבה יחסית, וכאשר הצופה נע לאט, או צופה מנקודה אחת. כאשר מדובר במבנה כולו, גודל המסר הוא כגודל המבנה. גודל גדול ייתן יתרון לצופים מרחוק, אבל גודל גדול במבנה גדול, יכול למנוע את קליטת המסר אצל צופים קרובים, בגלל הקושי לתפוס את הצורה כולה בבת אחת. מיקומים אחרים מופיעים על חזית המבנה, כאשר לא צורת המבנה הכללית הומוריסטית, אלא אלמנט או אלמנטים שמרכיבים את החזית. כאן, כאשר המיקום הוא כזה שמושך תשומת לב כמו פתחים או בסמוך להם, גבולות המבנה או מרכיביו העיקריים (Attneave F. 1954), ובעיקר קו הרקיע של המבנה (Stamps A. 1999), הסיכוי שעוברי אורח יקלטו את המסר גדול יותר. גם חריגה כללית במבנה מרצף המבנים הסמוכים, דוגמת צבע שונה, רוחב שונה, או גובה שונה, ימשכו את תשומת לב הצופה הפוטנציאלי, ויעלו את הסיכוי שייחשף למסרים שממוקמים על החזית. במסרים ההומוריסטים עצמם, גודל גדול יותר, ובולטות, כגון צבע בולט לעומת שאר החזית, או חלק בוהק, יגדילו את הסיכוי לקליטת המסר. אבל, מסר שאינו בולט שיייתפס, יהיה בדרך כלל מצחיק יותר ממסר מקביל בולט. מסרים שמופיעים על החזית בגובה של בין מטר לשניים, כאשר אינם גדולים מדי, ייראו היטב על ידי עוברי אורח איטיים, וכן מסרים גדולים ובולטים יחסית הממוקמים על החזית בגובה גדול יותר. כאשר המסר קטן יחסית, ומופיע כחלק ממסר או מורכבות חזותית גדולה יותר, הסיכוי לראותו באקראי קטן. אבל, למי שבוחן את חלק החזית הזה בדקדוק ומגלה אותו, הסיפוק יכול להיות גדול. זאת בגלל ההפתעה והאתגר שבזיהויו. מסרים הומוריסטים יכולים להופיע גם בחללי פנים. קירות, משטחי תקרה, ורצפה, יכולים לארח מסר הומוריסטי. ברצפה, היות ודורכים עליה, ההומור יכול להתבטא לא רק בצורה גרפית, אלא גם במגע, ובסתירה בין הנראות למגע ולצליל דריכה למשל. בחללי הפנים גם החלל עצמו יכול להיות הומוריסטי, וגם רצף חללים, בשעה שעוברים מאחד מהם לאחר, יכול להימצא הומוריסטי. מסרים הומוריסטים רבים יכולים להופיע בפריטים ארכיטקטוניים שמעוצבים בצורה הומוריסטית. זאת, החל מעמודים, דרך מדרגות וקמינים, וכלה בדלתות, אסלות, ופרטים אחרים. חלק מאלה, יכולים לקבל עוצמה הומוריסטית דווקא בגלל סוג השימוש בהם. כך, משתנה שמדמה פה של אדם לא אהוב, למשל, תיצור ביטוי חזק. בנוסף, חוסר התאמה מסוגים שונים בין חלל מסוים, לריהוט או רכיב ארכיטקטוני המצוי בו, למשל אסלה במטבח, יכול ליצור מסר הומוריסטי חזק.

אמצעי המסר ההומוריסטי בארכיטקטורת המעטפת, והעקרונות ההומוריסטים העומדים

בבסיסם

בגלל העושר הגדול מאוד באמצעים ובאפשרויות ליצור הומור בחללי פנים, ובפרטי פנים, אסתפק בסקירת האמצעים ההומוריסטים הנוגעים למתבונן במבנים מבחוץ. כאמור יש אמצעים שונים להעברת המסר ההומוריסטי בארכיטקטורה. מקורות ההומור הזה מתבססים על הפתעות, ניגודים שונים, אי התאמה למסגרת התייחסות כלשהי, וכן שינויים בדברים מוכרים ועיוותים צורניים (Willman J. M. 1940; Spotts H. E. et al. 1997). גם דברים אבסורדיים יכולים ליצור הומור ארכיטקטוני, וכן חיבור של אלמנטים שאינם קשורים זה לזה (Klein R. 2016). כעת אדון בהומור הארכיטקטוני החיצוני, מהגדול לקטן. קנה המידה הגדול ביותר להומור ארכיטקטוני, הוא הסביבה. מבחינה ארכיטקטונית, מבנה שאינו מתאים לסביבתו, מבחינת השימוש או הצורה, יכול ליצור הומור סוריאליסטי, כמו גם שילוב מבנים שנראה לא מובן (Sierra N. 2012). לדוגמה, בנייה

של סוכת מציל בכיכר העירייה או ברחבה שלפני הכניסה למשכן הכנסת, תיצור בדיחה מרחבית, עם משמעויות פוליטיות וביקורת חברתית. גם תיאטרון או בית כנסת (או מוסך שייראה כמו אחד מאלה), שייבנה בלב אזור מוסכים, ייצור הומור סוריאליסטי של חוסר התאמה מבחינת ההקשר. אחת הצורות המעניינות ליצירת אפקט הומוריסטי היא הופעת ניגודים צורניים זה ליד זה (Willmann J. M. 1940). אפשרות זו מתאימה מאוד לשימוש בארכיטקטורה. ניגודים שניתן לראות במבט אחד, יכולים להתייחס גם למבנה שנמצא ליד מבנה או מבנים אחרים, וגם בתוך חזית המבנה. ניגודים סמוכים המצויים בקצוות מנוגדים של סקלה, כמו גבוה-נמוך, שמן-רזה, וכיוצא באלה, יוצרים מצב קומי (Carrol N. 1999). לא קשה לדמיין מבנים שמהווים ניגודים כאלה, ניצבים זה לצד זה.

כאשר מדובר במבנה כולו, צורת המבנה, גודלו, והפרופורציות וההתאמה בין חלקיו, יכולים כולם ליצור הומור. צורת המבנה היא האמצעי הבולט ביותר לעין. לרוב, יצירת צורה הומוריסטית היא תוצאת מאמץ מכוון, אבל, לפעמים כוונה ליצור צורה "חדשנית" או "מהפכנית", מתבררת לפי דעת הקהל כהומוריסטית, בגלל האסוציאציות שהיא מעוררת. דוגמה יפה היא "מגדל המלפפון" בלונדון (The Gherkin), שתוכנן על ידי נורמן פוסטר. דוגמאות אחרות הן "מגדל הטיל" בחיפה, והאופרה של סידני. אם נחזור להומור המכוון, צורה חריגה או משונה, שעיצובה פשטני או גס, תיתפס כהומור נחות יחסית, בעיקר כאשר מדובר ב"אדריכלות מחקה". כך, מבנה בצורת ברוז או בצורת מנת המבורגר, יכולים לרמוז על תפקוד המבנה, ולהעלות חיוך, אבל רמת ההומור בהם נמוכה. לעומת מסר ישיר זה, צורה מחקה שמעבירה מסר מתוחכם יותר, תיתפס כהומור מרמה גבוהה מעט יותר, אם כי גם היא אינה הומור מתוחכם. דוגמה מוקדמת למבנים הומוריסטים פשוטים, שאמורים למשוך תשומת לב למטרות רווח, אפשר למצוא ב"ברווז הגדול", מבנה ששירת חנות לממכר בשר בלונג איילנד, בראשית שנות השלושים של המאה העשרים.

תמונה 1. "הברווז הגדול", לונג איילנד, 1931.

דוגמה למבנה מחקה מתוחכם יותר ניתן לראות במבנה דמוי המשקפת שתכנן פרנק גרי, תוך שימוש במודל שעיצבו האמנים קלאס אולדנבורג וקוז'יה ואן ברוגן, ושנבנה בין 1986 ל-1991 בלוס אנג'לס, עבור חברת פרסום.

תמונה 2. "בית המשקפת". ארכיטקט פרנק גרי.

המשקפת הענקית מחברת שני אגפים נפרדים, שלכל אחד מהם צורה אחרת. בנוסף להיותה מחבר בין האגפים היא משמשת ככניסה לקומפלקס, ויש בה גם שני חדרי ישיבות שצורתם מיוחדת. הגורמים ההומוריסטים במקרה זה הם הצורה המפתיעה והחריגה עבור מבנה, הקושי לקבוע מדוע נבחרה צורה זו, וכן הגודל העצום שניתן לעצם מוכר, והשימוש בו, שברור שאינו מתאים לצורה. העובדה שהחלק שאמור להיות מופנה למרחק כדי לתפקד כמשקפת, ולו באופן רעיוני, מופנה אל הקרקע, יכולה ליצור תוספת הומוריסטית, שכן כך משקפת לא מסוגלת לתפקד. בגלל שהמבנה שקוע בין שני המבנים שמצדדיו, לא ניתן להבחין בצורתו הייחודית ממרחק. רק קרוב למבנה מתגלה הצורה במפתיע. מבנה זהה שהיה ממוקם שלא בין שני מבנים "רגילים", היה ככל הנראה משעשע פחות, בגלל היעדר הניגוד לשכניו. צורה מופשטת, והומוריסטית מרמה גבוהה יותר, אפשר למצוא ב"בית הרוקד", שתכננו גרי ו-מילוויץ' בפראג (1992-1996). צורה זו דורשת מהצופה לדמות מה מביע המבנה, כלומר מצפה ממנו לגלות דמיון יוצר.

תמונה 3. "הבית הרוקד" גרי ו-מילוניץ, פראג

אפשרות נוספת שקשורה לצורה הכללית היא דפורמציה בצורה, שיוצרת מסר הומוריסטי. כאן, דמיון יצירתי פורה יכול ליצור הומור מעניין ומתוחכם, שמאתגר את דמיון הצופים ומעורר מחשבה. דוגמאות יפות למסר כזה הן תשעה מבנים שנבנו בשנות ה-70 עבור רשת החנויות בסט (best) בארה"ב, ותוכנו על ידי קבוצת Site בראשות ג'יימס ווינס (James Wines). מבנים אלה, תוכנו לבקשת הלקוח בצורה הומוריסטית, כדי ליצור עניין וללכוד את תשומת הלב של עוברי האורח (לרוב נוסעים במכונית), כאשר המבנה כולו משמש מעין פרסומת (בליך ב. 2003, עמ' 90). אבל מעבר למשיכת תשומת הלב, הבדיחות החזותיות במבנים של חברת בסט, מותחות ביקורת סרקסטית על הבנייה הקובייתית הפשטנית של מרכזי הבניות מאותה תקופה, ומנסות לתת להם חלופות הומוריסטיות. בראשון שבהם, בריצימונד ווירג'יניה, פינת החזית "מתקלפת" וחושפת את הקופסה האטומה מאחור. הניגוד שבין החזית המקובלת למראה המתקלף, הרומז שהחזית היא כעין טפט, משעשע. מבנה אחר ברוח זו שהלך רחוק יותר, הוא זה שביוסטון טקסס, מ-1975, שנראה כאילו הוא הרוס חלקית. בדרמטי ביותר, בטוסון אריזונה, 1976, החזית הראשית מורמת במפתיע מעל המדרכה כאילו ענק תלש ועיקם אותה. במודל שתוכנן עבור מיקומים אפשריים ביוסטון ובלוס-אנג'לס ב-1976, ולא נבנה, משטח האספלט מטפס ממגרש החניה על המבנה, ומכסה את כולו בגג שנראה כמו מגרש חניה מעוות שהורם וקומט ברעידת אדמה חזקה. במבנה שניבנה בריצימונד ב-1980, המבנה מבוקע לשניים ובתוכו צומח יער (אתר חברת SITE).

ביטוי הומוריסטי נוסף, נדיר יחסית, הוא רמיזות מרחביות שמתוות צורה שלדית שהצופה יכול להשלימה בעצמו. כאן, הניגוד שבין תבנית מבנה או חלק מבנה, לבין העדר החלקים ההכרחיים לקיומו של מבנה: קירות וגג, יוצרים את מסר ההומוריסטי. ההומור מתחזק אם יש בשלד גם פרטים כמו ארובה או חלון שלם, כולל מסגרת, ידית וזכוכית, שמשוּבָּץ בחזית שאינה קיימת. דוגמה מעניינת לשימוש הומוריסטי כזה אפשר למצוא במונומנט "חצר פרנקלין" שתכנן ונטורי, ושנבנה בפילדלפיה ב-1976. ונטורי סרטט את קירות הפנים על משטח ה"רצפה", ובנה את קצוות המבנה כקורות שמגדירות את גבולות העצם. במקרה זה, חלק מהשעשוע הוא להיכנס ל"מבנה" דרך ה"פתח", ולחוות את ה"חלל" מבפנים (בלוך ב. 2003, עמ' 58). רמיזות מרחביות יכולות גם לשנות מבנה "רגיל" לדמות מחקה, באמצעות ייצוג חלקים שמזוהים עם עצמים שונים. דוגמה יפה היא "בית הסל" שנבנה ב-1997 באוהיו עבור משרדי חברת לונגברגר, יצרנית ומשווקת סלים. על גג המבנה מופיעות "ידיעות" חופשיות בחלל, שהופכות את ייצוג הסל למוחשי ומשעשע.

הומור ארכיטקטוני מעניין, יכול להתקבל מתרגום דו-משמעות מילולית לצורה. משחקים מילוליים המשתמשים בדו-משמעות כדי ליצור הומור מקובלים למדי בבדיחות. בתחרות למבנה העיתון "שיקגו טריביון", שנערכה ב-1922, והנחשבת לאחת התחרויות הארכיטקטוניות המשפיעות ביותר שהיו (Sierra N. 2012), הציע אדולף לוס מבנה שצורתו עמוד דורי, הניצב על בסיס של מבנה משרדים. ה"עמוד" (Colom), אמור היה לייצג את טורי החדשות בעיתון הנקראים גם הם כך (Jencks C. 1984, p. 53). נראה שהצעה זו של לוס, שלא זכתה בתחרות אבל זכתה לפרסום רב, הניעה כעבור כמה עשורים ארכיטקטים פוסט מודרניסטים, שעצבו מבנים כעמודים, תוך שהם מפעילים הומור מסוג אחר: לקיחת פריט אדריכלי, הוצאתו מהקשרו ושיבוצו במסגרת התייחסות אחרת, לרוב תוך שינוי גודל. למשל, מייקל גרייבס במבנה המשרדים "פורטלנד" ב-1982. שני סוגי ההומור האלה מחייבים חשיבה יצירתית, הן אצל יוזם ההומור והן אצל קולט המסר ההומוריסטי. חזית שלמה יכולה להיתפס כהומוריסטית, כאשר זו "חזית תפאורה", שאינה משקפת את המבנה שמאחוריה, כי אם קיימת לעצמה ומייצגת דבר שונה לחלוטין. הומור זה יכול להיות מכוון או לא מכוון. שימוש רחב בחזיתות תפאורה מוכר מעיירות מתקופת המערב הפרוע באמריקה. שם, מבנים קטנים הציגו כלפי הרחוב חזיתות מרשימות, גדולות מהמבנה, שמאחוריהן חללים צנועים ואוויר חופשי (ונטורי ר. ושות' 2008, עמ' 44). חזיתות כאלה, כאשר מבחינים בזיוף שבהן, יכולות להימצא הומוריסטיות מעצם ההבנה שמאחורי חלק מהחזית אין כלום. הומור יכול להתקבל גם כאשר החזית מתגלה כלא קשורה לחלל הפנים, פיזית או תפקודית. למשל, חזית שמתארת מבנה ציבורי מרשים, שמאחוריה חלל שמשמש מספרה, או שירותים ציבוריים. מרקה נותן כדוגמה לסוג הומור לא מכוון שכזה, מקרה שבו מערך נישות עם פסלי קדושים נוצרים - מערך שמופיע באופן מקובל בחזיתות כנסיות או קתדרלות, ניצב בחזית חנות הלבשה בבעלות יהודית (Marke G. M. 1912). האפקט ההומוריסטי נוצר במקרים אלה מהניגוד הברור וההפתעה, שבין החלל שאנו מצפים לראות לפי מראה החזית, לבין החלל שאנו רואים בפועל. כיוון הומוריסטי אחר מתקבל כאשר החזית "מתפרעת", ומציגה אבסורד ארכיטקטוני. למשל חזית שחלונותיה יראו את השמיים או הנוף שמאחורי החזית, או חזית שחלקיה אינם מאותו סדר גודל. בתמונה המצורפת מבנה בטימישוארה שברומניה. חלקה העליון של החזית הוא חזית תפאורה. חלק מה"חלונות" אטומים, וחלקם מכילים חלונות קטנים יותר. קנה המידה של הפתחים שונה מקנה המידה של החלונות האמיתיים, וה"חלון" העליון מכיל חלון אמיתי למטה, ופתח לשמיים בחלקו העליון. חלק מההומור

במקרה זה נובע גם מכך שחזית של מבנה מציגה לכאורה מערך מבנים מוקטנים, שמהווים בו בזמן חלק ממבנה אחר.

תמונה-4. מבנה מגורים עם חזית תפאורה חלקית. רומניה.

גודל המבנה יכול גם הוא להימצא הומוריסטי, בעיקר אם חלקים מוכרים בו שומרים על גודלם הרגיל. שימוש זה בהומור נכון בעיקר למבנים קטנים במיוחד, שכן מבנים גדולים במיוחד, ייתפסו לרוב כמאיימים, ולכן לא יצחיקו אלא יעוררו פחד, מועקה או תדהמה. עם זאת, חלקי מבנה שגודלם גדול מאוד (או קטן) יכולים לשעשע, כאשר הם מהווים חלק מחזית או מבנה שגודלם רגיל. דוגמה למבנה משעשע ניתן לראות בתמונת המבנה הקטן שצולם במקריניצה שביוון. המבנה שנבנה כחדר שירותים חיזוני, נראה כמו בית, אלא שמגודלו ברור שאינו יכול לתפקד כבית ממש. מה שהופך את המבנה להומוריסטי, הוא גודלו שמאפשר לו עדיין ליצור חלל שימושי שאדם יכול להיכנס אליו ולעשות בו שימוש. היחס בין הדלת למבנה משעשע, כמו גם גודלה הקטן מדי של הדלת כשלעצמה. גורם הומוריסטי נוסף הוא ארובת האוורור על גג המבנה, שהיחס בינה לבין הגג הופך אותו למגוחך. אם היו מקטינים את הביתן הזה עוד, כך שאדם אינו יכול להיכנס אליו, הוא היה מפסיק להיחשב כ"מבנה", וככל הנראה גם לא היה מצחיק.

תמונה 5. מבנה שירותים "גמדי" מקריניצה, יוון.

כאמור, בדוגמה אחרונה זו, לא רק הגודל משעשע אלא גם הפרופורציה שבין חלקי המבנה למבנה. פרופורציה כזו יכולה להימצא הומוריסטית גם במבנים שגודלם רגיל. חלקים שונים שיש להם גודל מקובל בגלל הקשר שלהם לשימוש אנושי, כמו חלונות, דלתות, מרפסות, מדרגות ומעקות, יימצאו הומוריסטים כאשר יחרגו מגודלם במידה ניכרת. שימוש הומוריסטי קרוב לזה, הוא ציטוט חלקי מבנים מוכרים, בקומפוזיציה חדשה שיוצרת מכלול משעשע. במקרה כזה הציטוט של משהו מוכר מחוץ להקשרו, מוסיף הומור. דוגמה משדה המוסיקה לשימוש הומוריסטי כזה אפשר למצוא בסוויטות ההומוריסטיות לפסנתר של סאטי, מהשנים 1917-1913 (Hare B. J. 2005). בדוגמה המצורפת: כנסייה כפרית ברומניה, מערך הצריחים המוגזם על גג המבנה הקטן, וגודלם המוחלט של הצריחים, ביחס לחלונות המבנה, יוצר ניגוד קומי של חוסר התאמה בולט בין החלק התחתון של המבנה לחלקו העליון, ובין צורת הצריחים, השאולים ממבנים אחרים, לשימוש. ברור שלא ניתן להיכנס לצריחים, וכל שהם עושים הוא הכנסת מעט אור, אבל צורתם מרמזת על משהו אחר.

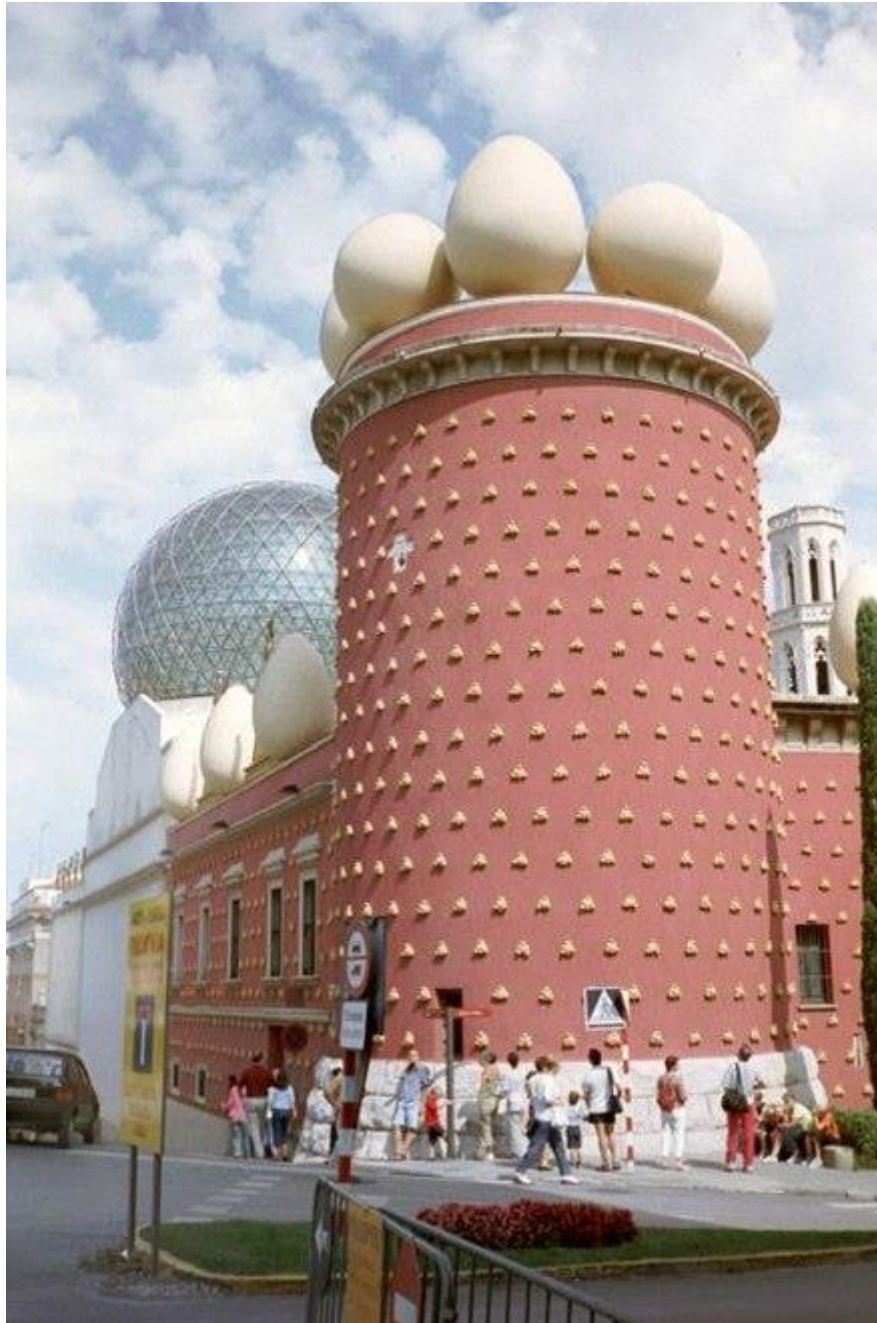

תמונה 6. כנסייה כפרית ברומניה. החלק העליון אינו מתאים לחלק התחתון.

שני סוגים נוספים של חוסר התאמה, עם קשר חזק ביניהם הם: חוסר התאמה קונסטרוקטיבית, וחוסר התאמה של השקעה לתוצאה (יעילות). נראה שלאדם יש תפיסה מולדת טובה למדי של "מבנה נכון" ביחס לגופים טבעיים. המבנה הנכון קשור ליעילות הצורה מבחינה תפקודית, ולהגייונה הקונסטרוקטיבי (שביד ג. 2016, עמ' 129-130). את התפיסה הזו המוח מעתיק גם לעצמים מעשה ידי אדם, במבנים, אי התאמה, בעיקר ביחס ליעילות, נתפסת לרוב כמגוחכת. כך, השקעה ניכרת גדולה במבנה, שתוצאתה קטנה. למשל, מערך מדרגות רחבות ומפוארות שמסתיים בחדרון המשמש מחסן, או עמוד גדול ורחב שנושא מרפסת זעירה. הומור כזה, יכול להיות מכוון או מקרי. הומור קונסטרוקטיבי מתוחכם יכול להתייחס לאלמנטים מקובלים. למשל, חזית עם עמודים, כאשר הכותרות שעל העמודים הן כדורים, תימצא כנראה משעשעת, בעיקר עבור מי שמבין משהו בארכיטקטורה, ובהובלת עומסים במבנה.

גם הפרת הציפייה שיש לנו ממראה חזית של מבנה, באמצעות שילוב אלמנטים "שאינם שייכים" למבנה, יכולה להיות הומוריסטית. זאת כשם שהפרת הציפייה יוצרת הומור בבדיחות מילוליות, בסרטים ובמקומות אחרים. כאשר האלמנטים שאינם שייכים הם אלמנטים שיוצרים איגיון ("נונסנס"), ההומור שנוצר הוא הומור שקוסם במיוחד לילדים, מדענים, אמנים ופילוסופים (Farber J. 2007). דוגמה להומור כזה אפשר למצוא במוזיאון דאלי בפיגרס שבספרד, שתוכנן על ידי סלבדור דאלי. דאלי מציב "ביצים" ענקיות על חלקו העליון של המבנה, כשביניהן "פסלי אוסקר" גדולים. הצבה זו מזכירה הצבה של פסלים על מבנים, למשל במבנים בארוקיים. אבל כאן, מחליפים את הפסלים הביצים הענקיות ופסלי האוסקר הזהים, שאין בינם לבין פסלים רגילים שום קשר. החלפה זו יוצרת בנוסף לתחושה הסוריאליסטית, הנובעת מגודלן של הביצים ומייצוג פסלי

האוסקר, גם מבנה משעשע מאוד, שזה ה"קישוט" הארכיטקטוני שלו. אם בפרויקטים של חברת Best, ההומור נועד ללכוד תשומת לב למטרות מסחריות, לצד הביקורת על מראה התכנון המסחרי, במקרה זה נראה שהמטרה הייתה הגחכת הקישוט הארכיטקטוני ה"לא קשור" למבנה.

תמונה 7. מוזיאון דאלי. פיגרס.

דוגמה סוריאליסטית אחרת, אפשר למצוא ב"בית ההפוך", שנבנה בזימברק (Szymbark) בצפון פולין. מבנה זה "הופך סדרי עולם", לגמרי, ויוצר בלבול משעשע כאשר כל המבנה "עומד על ראשו". בגלל הבוטות, ההומור במקרה זה גס יחסית. הומור "אבסורדי", יכול לקבל גם צורות אחרות. למשל, גרם מדרגות שמגיע לקיר חסר פתח, דלת שמאחוריה קיר לבנים, וכו'.

תמונה 8. ה"בית ההפוך", פולין.

אמצעי הומוריסטי אחר של אי-התאמה, הוא שילוב בחזית של חלקים מסגנונות שונים, או עיטורים סמליים המייצגים עולמות שונים. הומור זה הוא לעיתים מכוון, ולעיתים אינו מכוון. בשני המקרים, כדי ליהנות ממנו, הצופה צריך להכיר את ה"כללים" או המוסכמות. לא כל שילוב סגנונות ייצור חוויה קומית, אפילו לצופה הבקיא. כדי שהחוויה תהיה קומית, צריך להיות ניגוד מסוים או חוסר התאמה בין הסגנונות. גם אמצעים פשוטים כמו צבע או חומר יכולים להימצא הומוריסטים, בגלל הסטייה מהצפוי והמקובל. למשל, מבנה "רציני" בסגנון ניאאו-קלאסי, שצבוע כולו בוורוד חזק, יימצא קרוב לוודאי משעשע, לפחות על ידי אנשים שרגילים לראות מבנים כאלה בצבעים שגרתיים יותר. דוגמה מעניינת לצבעוניות משעשעת אפשר למצוא אצל פרידנסרייך הונדרטוואסר. זה עשה שימוש הומוריסטי בצבע, כאשר השתמש בצבעים שונים, לצביעת חלקי חזית שונים, במבנים שתכנן, תוך שהוא הופך את החזית למעין "שמיכת טלאים" אדריכלית.

בסגנון האדריכלי הפוסטמודרני, החזיתות מציגות לעיתים מצג בו חלקי החזית יוצרים דימויים ש"אינם מתאימים", כאשר התוצאה הומוריסטית. מגוון הדימויים האלה רחב למדי. בחלקם משולבים אלמנטים ארכיטקטוניים שלא במקומם, שאינם בגודל הנכון, או גם וגם. בחלק אחר יש עירוב סגנוני מכוון שמיועד ליצור תוצאה הומוריסטית. חלקם מציג חזיתות תפאורה מסוגים שונים. בדוגמה המצורפת: בית מלון בזנדאם שבצפון אמסטרדם, חזיתות המבנה מציגות דימוי מורכב, בחלקו שטוח ובחלקו תלת-ממדי, של חזיתות אופייניות של אמסטרדם, כשהן מגובבות זו מעל זו. המערך יוצר דימוי הומוריסטי של הנוף העירוני באמסטרדם, עם רמז הומוריסטי שאנשים שונים יכולים למצוא כאן את מקומם.

תמונה 9. מלון אינטל, אמסטרדם.

כאשר חלקים במבנה, בעיקר חלונות דלתות ומרפסות, הופכים את מראה החזית לדמוי פני אדם, ובעיקר דמוי פנים מעוותים במקצת, או בעלי העוויה, הדבר מעורר צחוק וגיחוך. זאת, בדומה לפני חיות שנדמים כבני אדם שמעוררים צחוק, בגלל עצם הדמיון הנתפס כמשונה (ברגסון ה. 1981 עמ' 8). הומור זה נובע מהנטייה האנושית המובנית לתפוס מערכי צורות שונים כמייצגי פנים אנושיים (כמו שאנו "רואים" למשל את הפרצוף בירח), ומכך שאלמנט נחות מהאדם, נתפס לפתע כאנושי. בדוגמה המצורפת, "הבית השמן", של האמן האוסטרי ארווין וורם מ-2003, לא רק הדלת והחלונות מדמים פני אדם, אלא הקירות עצמם, "שמנים", בצורה משעשעת. בגלל עיצוב הקירות הפלסטי, המבנה עצמו נעשה אנושי ומגוחך. הגג הקטן שהקירות בולטים מתחתיו מעלה בדמיון שמן שחובש כובע קטן למידותיו, דבר שמגביר את המבע ההומוריסטי.

תמונה 10. "הבית השמן", ארווין וורם. וינה.

לא רק "פנים" שמופיעים על החזית, עשויים להיתפס באופן הומוריסטי. לעיתים אפילו חלקי פנים, דוגמת חלון שצורתו עין, או דלת שצורתה פה, יעוררו צחוק. בדוגמה המצורפת מבית מגורים ברומניה, הגג נועץ בעובר האורח עיניים, ויוצר מבנה משעשע.

תמונה 11. גג מבנה שנועץ עיניים. רומניה.

פרטים בחזית או עליה יכולים גם הם ליצור הומור. הפרטים יכולים ליצור הומור בגלל יחסים הדדיים בין פרטים שונים, או בינם לבין החזית, ויכולים להיות הומוריסטים לעצמם. כזכור, ניגודים כמו גבוה - נמוך, צר - רחב וכו' משעשעים. כך למשל, דלת גבוהה ורחבה שלידה (או בתוכה) דלת נמוכה וצרה, ייצרו מצב קומי. גם מיקום חריג לפרטים, כמו חלון קטן שממוקם בגובה נמוך ממש, או הצבה חריגה של פרטים, למשל בצורה שאינה אופקית, יכולים ליצור מצב קומי, וכן הצבה של רכיבי החזית כשהם יוצרים תבנית משעשעת. בנוסף לצורות אלה, פרטים יכולים להיות הומוריסטים גם בגלל עיצובם. פרטים כאלה הם אמצעי נפוץ למדי ליצירת הומור ארכיטקטוני, והמגוון שלהם גדול. לרוב הם פרטים קטנים למדי, שמגלים אותם לפתע, אבל לעיתים מדובר בפרטים גדולים. פרטים הומוריסטים יכולים להיות של הארכיטקט, של המבצעים (חרשי האבן הגותים), ולעיתים הם תרומת אמן או דייר.

דוגמה קלסית היא חלק מהפסלים שעיטרו קתדרלות גותיות, ופיסול שעיטר בעיקר מרפסות בארמונות ובתי פאר בבארוק הסיציליאני. פסלים אלה, הציגו לעיתים דמויות שייצגו מקצועות מסוימים, או מעמדות שונים, כשהם מעוותים באופן שמגחך אותם, או כאשר הם ממוקמים בסצנות משעשעות. אחד מהפרטים הארכיטקטוניים שהיה מקובל לעשות בו שימוש הומוריסטי, למשל בארכיטקטורה הגותית, היה מרזבים שעוצבו כמפלצות שונות (גרגולינים). מפלצות כאלה הומוריסטיות, בגלל שברור שאינן מאיימות (Carrol N. 1999; Serafini M. Et al, 2015). כאשר הן פולטות מי גשם, המסר ההומוריסטי מתחזק בגלל הניגוד למה שמצופה ממפלצות. פרטים אחרים הם ארובות משונות, פסלים ותבליטים, עיטורים, ואלמנטים ארכיטקטוניים כמו תומכות, חלונות ועמודים, שיכולים להיות מוצבים ומעוצבים בצורות הומוריסטיות. למשל, במקום צמד קריאטידות רגילות שנושאות מרפסת, אפשר לעצב שתי דמויות שמביעות בתנוחתן והעוויותיהן את הקושי לתמוך במרפסת.

להלן אצרך כמה דוגמאות של פרטים הומוריסטים. בדוגמה הראשונה: תומכות של מרפסת מ-נוטו, סיציליה. שלוש דמויות רוכבות על שלוש מפלצות חביבות. הדמויות הצדדיות מסתכלות בדמות המרכזית בעוד היא בוהה קדימה. למפלצות הבעות משעשעות.

תמונה 12. תומכות של מרפסת שיוצרות סצנה הומוריסטית. נוטו, סיציליה.

דוגמה אחרת היא פסלון יונה בגודל טבעי מסיציליה. הפרט משעשע מפני שלוקח זמן להבין שמדובר ביונת אבן ולא בדבר האמיתי. חלק מהשעשוע נובע מהבחירה המשונה ביונה בודדת כקישוט אדריכלי בבית מגורים. העציץ שעומד על המעמד הסמוך מוסיף לבלבול ומחזק את ההפתעה.

תמונה 13. פרט הומוריסטי. בית מגורים בסיציליה.

בפרט הבא, שממוקם מעל דלת הכניסה לכנסייה במלטה, עיטור הגולגולת עם העצמות המוצלבות יוצר הומור מקברי. חלק מההומור, שלא ברור עד כמה הוא מכוון, הוא השימוש בסמל כזה מעל כניסה לכנסייה. חלק אחר נובע מהעיטור עצמו, בו הגולגולת מחזיקה את העצמות בפיה, בתנוחה משונה ומשעשעת. במקרה זה יתכן וההומור נוצר בגלל פער תרבותי, כאשר צופה שאינו מבין את המסר של העיטור, מוצא אותו משונה מאוד בהקשר של מבנה דת.

תמונה 14. פרט הומוריסטי? כרכוב מעל כניסה לכנסייה. מלטה.

בדוגמה הבאה, פסל המציין פינת רחוב בואלטה מלטה. ההומור נובע מהפוזת הלא טיפוסית לדמות קדושה. במקום שהמדונה תעמוד בצורה מכובדת, המדונה הזו מבצעת תנועת ריקוד ופורצת מהגומחה שלה. פן הומוריסטי נוסף, הוא העובדה שהיא דורכת על שלושה תינוקות/מלאכים, ששניים מהם מביטים בה בתימהון או הערצה. כפי שניתן לראות מדוגמאות אלה, פרטים שונים יכולים להפעיל סוגי הומור שונים, במגוון רחב למדי. הומור זה, בניגוד למבנה כולו או החזית כולה, הוא הומור שחווים רק בהסתכלות ממוקדת מקרוב.

תמונה 15. מדונה "רוקדת", ולטה, מלטה.

לעומת חלקים אינטגרליים לחזית, ייתכנו גם חלקים שהוספו לחזית לצורך יצירת אמירה הומוריסטית. לדוגמא, חלון מדומה שמציג כלפי חוץ סצנה שנשקפת כביכול מתוך המבנה אל הרחוב. בתמונה המצורפת, חלון מדומה מקלטריגיונה סיציליה. ההבנה שמאחורי תריסי העץ ומסגרת החלון האמיתיים, המראה הנשקף מצויר, יוצרת הפתעה קומית. גם יצורים משונים שמציצים מעל הגג, כשהם מאיימים לבלוע את המבנה או חלקו, יכולים להימצא הומוריסטים, וכך גם מרפסת מפוארת עם שולחן קפה ושני כסאות שאין דלת שמחברת אותה לחלל שבפנים.

תמונה 16. חלון מדומה. קלטריג'ונה, סיציליה.

בדוגמה הבאה, יצירת אמנות ששולבה במבנה קיים: מוזיאון מומוק בווינה. ההומור נוצר במקרה זה מהשילוב האבסורדי, המציג מבנה שכביכול נחת הפוך מהשמים על גג של מבנה אחר. היות ומבנים אינם נוהגים לעופף, הדבר יוצר מבע סוריאליסטי-הומוריסטי ברור, שנוגע לסטיה מהכללים לפיהם מתנהל העולם. חלק אחר מההומור, נוגע אולי למראה המוזיאון, שחזותו האטומה מזכירה בונקר יותר ממוזיאון. בהקשר זה, התקפה של "בית", מתייחסת בביקורת למה שמסדרת חזית המוזיאון.

תמונה 17. הבית המתקיף, ארווין וורס. וינה.

בנוסף לתוספות או חלקים אבסורדיים במבנה שהוספו על ידי המתכנן, או על ידי אמן, גם תוספות שמוסיפים לעיתים דיירים, יכולות ליצור מכלול הומוריסטי. לדוגמה, פסל אדם בגודל טבעי שמוצב במרפסת ומשקיף אל הרחוב, כמו במקרה זה בסירקוזה סיציליה. כפי שניתן לראות, הפסל עצמו אינו הומוריסטי, אבל הצבתו כחלק מהמכלול הארכיטקטוני, יוצרת מצב הומוריסטי, כאשר מבינים שאין מדובר באדם אמיתי.

תמונה 18. פסל אדם בגודל טבעי שמציץ ממרפסת בסירקוזה, סיציליה.

שימוש במשטחי הקיר כמצע למסרים הומוריסטים אפשרי גם כן. שימוש זה יכול להופיע באופן נדיר כיוזמת המתכנן המקורי. באופן הנפוץ יותר, הוא יוזמה של אנשים אחרים. הצורה השכיחה למסרים הומוריסטים על משטחי קירות היא ה"גרפיטי". גרפיטי יכול לכלול מסרים כתובים, שיכולים להימצא הומוריסטים, וציורים שיכולים להימצא הומוריסטים, אבל אלה אינם "הומור ארכיטקטוני". הגרפיטי יכול להיכלל בהומור הארכיטקטוני רק כאשר הוא משתלב במבנה, ויוצר יחד אתו מכלול הומוריסטי. בתמונה המצורפת, מבנה מרחוב אגריפס בירושלים. דופן שלמה במבנה כוסתה בציור קיר, שיש בו ממדים הומוריסטים שונים. הציור משלים את ארכיטקטורת המבנה באופן שיוצר מכלול ארכיטקטוני חדש וסוריאליסטי. בין החלקים המשעשעים ניתן לראות את התוספת המצוירת למרפסת הגג, את הסצנה ההומוריסטית של ההתרחשות בין המרפסות המצוירות מימין, ואת הרחוב שנשקף לפתע בתוך המבנה. הגורמים ההומוריסטים במקומות שצוינו שונים זה מזה, ומדגימים חלק ממגוון האמצעים ההומוריסטים הרחב שיש באפשרות הגרפיטי לעשות בהם שימוש. התוספת למרפסת יוצרת אלמנט "מרפסת", שחלקו אמיתי וחלקו מדומיין. כאשר קולטים את השילוב המוזר הזה הדבר נתפס כמצחיק. הסצנה המתרחשת בין שתי המרפסות המצוירות, מסתכלת במבט משועשע על יחסי השכנים הטיפוסיים ברחוב הירושלמי. הרחוב הסוריאליסטי המדומה בתוך המבנה, משעשע בעיקר בגלל ההפתעה שהוא יוצר, עם משטח הרחוב הגבוה, הנוף המדומיין, והשמיים המצוירים שאינם ממשיכים את השמים האמיתיים. יתכן שגם הניגוד התפיסתי שבין קיר מוצק, למרחב עמוק, תורם לפן ההומוריסטי בחלק זה.

תמונה 19. ציור קיר שמשנה את מראה המבנה ויוצר "מבנה" חדש. ירושלים.

דוגמה אחרת שמדגימה הומור בקישוט מתוכנן, אפשר לראות בתמונה הבאה, מגואטפה (Guatepe) שבקולומביה. בגואטפה, חוק הבניה המקומי מחייב את כלל המבנים בעיר להוסיף תבליט צבוע בגובה של כמטר בתחתית המבנה, לכל אורכו. הכרח זה מספק שפע אפשרויות למבעים הומוריסטים מגוונים, שמשתלבים במבנה. ההנחיה יוצרת בכל מבנה חלק הכרחי של ביטוי אישי. חלקו מנוצל לפרסום, חלקו להבעת עמדות פוליטיות, מבעים יצירתיים, סתם עיטור, וכן הלאה. כמות ההומור רבה, ועובר האורח יכול לחפש את העיטורים המשעשעים המוצלחים. כאן, התבליט

הצבוע עושה צחוק מחמדנות וצביעות הכמורה. זאת בדומה לבדיחות מילוליות רבות, ולקריקטורות, ששמות גורמים שונים לצחוק.

תמונה 20. תבליט קריקטורי. גואטפה, קולומביה.

סיכום

כפי שאפשר להתרשם, ההומור הארכיטקטוני, גם אם אינו נפוץ במיוחד, הוא תופעה קיימת שיש לה מגוון ביטויים. ביטויים אלה מגיעים בקני מידה שונים, במיקומים שונים, ובמבנים מסוגים שונים. חלק מהומור זה אינו מכוון, אבל חלק גדול ממנו נעשה בכוונת מכוון. יוזמי ההומור הארכיטקטוני הם בדרך כלל המתכננים – לפחות ככל שמדובר בקנה מידה גדול, כלומר בצורת המבנה, או חלקיו. אבל, גם יזמים אחרים, החל באמנים וכלה בדיירים, יכולים ליזום אותו. ההומור הארכיטקטוני מיועד לקהלים שונים, מתאים לסיטואציות שונות, ומפעיל מנגנונים הומוריסטיים מסוגים שונים. היות והארכיטקטורה שולטת בסביבה בה אנו חיים, הן כשאנו בתוך מבנה, הן כשאנו מחוץ לו, שימוש מושכל בכלי ההומור הארכיטקטוני, יכולים לייצר סביבות מוצלחות יותר. הסביבה ההומוריסטית היא משעשעת יותר, מרגיעה, מותחת ביקורת, מלמדת, ומאפשרת להסתכל על העולם מנקודת מבט חדשה. כאשר ההומור מתוחכם הוא מעודד יצירתיות וחשיבה יצירתית, ומחזק את הכושר להפעיל דמיון. כאשר הסביבה משעממת, ההומור מוסיף לה עניין. ההומור בו עושים שימוש בארכיטקטורה צריך להתאים לתרבות המקום, שכן חלק ניכר מההומור מצחיק רק במסגרת תרבותית נתונה (Yih H. et al. 2007). אחת מהבעיות הרווחות בסביבה הבנויה בעשורים האחרונים, היא הופעת השכפול הארכיטקטוני, והארכיטקטורה הגנרית. תופעות אלה מקשות לדעת היכן אתה נמצא, ופוגעות בייחוד המקום וביכולת לייצר תחושת מקום. הומור ארכיטקטוני יכול לפעול הן כדי ליצור ייחוד ברמת הדירה במבנה, והמבנה בשכונה, והן ברמת השכונה או היישוב. דיון ציבורי בהומור הארכיטקטוני, בירור הסוגיות: איזה הומור מתאים לאיזו משימה? וכיצד הוא יכול להיות אפקטיבי? ושילוב הוראת הנושא במסגרת לימודי הארכיטקטורה, יכולים להפוך את השימוש בסוג ההומור זה לנפוץ ומוצלח יותר.

מקורות

- בליך ב. רעיון כוונה ומעשה בארכיטקטורה. אוניברסיטה משודרת, משרד הביטחון, 2003.
- ברגסון ה. הצחוק. הוצאת ראובן מס, ירושלים, 1981.
- ונטורי ר. סקוט בראון ד. ו-אייזנאוור ס. ללמוד מלאס וגאס. הוצאת בבל, 2008.
- סובר א. הומור – בדרכו של האדם הצחוק. הוצאת כרמל, 2009.
- שביד ג. איזה יופי, מסגרת תיאורטית של אסתטיקה חזותית. מוסד ביאליק, 2016.
- Alford F. and Alford R. A Holo-Cultural Study of Humor. *Ethos*, Vol. 9, No. 2 (Summer, 1981), pp. 149-164.
- Attneave F. Some informational aspects of visual perception. *Psychological Review* vol. 61, no.3, 1954.
- Bering J. The Rat That Laughed. *Scientific American*, Vol. 307, No. 1 (July 2012), pp. 74-77.
- Carlson A. *Aesthetics and the environment*. Routledge, 2000.
- Carroll N. Horror and Humor. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 57, No. 2, Aesthetics and Popular Culture (Spring, 1999), pp. 145-160.
- Cheng D. and Wang L. Examining the Energizing Effects of Humor: The Influence of Humor on Persistence Behavior. *Journal of Business and Psychology*, Vol. 30, No. 4 (December 2015), pp. 759-772.
- Cline T. W. and Kellaris J. J. The Influence of Humor Strength and Humor: Message Relatedness on Ad Memorability: A Dual Process Model. *Journal of Advertising*, Vol. 36, No. 1 (Spring, 2007), pp. 55-67.
- Farber J. Toward a Theoretical Framework for the Study of Humor in Literature and the Other Arts. *The Journal of Aesthetic Education*, Vol. 41, No. 4 (Winter, 2007), pp. 67-86.
- Francis L. Laughter, the best mediation: humor as emotional management in interaction. *Symbolic Interaction* vol. 17 no. 2. pp 147-163, 1994.
- Garner R. L. Humor in Pedagogy: How Ha-Ha Can Lead to Aha! *College Teaching*, Vol. 54, No. 1 (Winter, 2006), pp. 177-180.
- Hare B. J. *The uses and aesthetics of musical borrowing in Erik Satie's humoristic piano suites, 1913-1917*. Doctoral thesis, University of Texas, 2005.
- Jencks C. *The language of post-modern architecture*. Academy Editions. London. 1984.
- Klein R. Humor in Architecture: Jewish Wit on Béla Lajta's Buildings. *Art Judaica The Bar Ilan Journal of Jewish Art*, Volume 12, 2016, pp. 93-110.
- Legény J. and Špaček R. Humour as a device in architectural education. *Global Journal of Engineering Education* 21(1): 6-13. 2019.
- Marke G. M. The Grotesque In Architecture: Frivolous Whims Of A Severe Art. *Arts & Decoration* (1910-1918), Vol. 3, No. 1 (November 1912), pp. 22-24.

- Martin R. A. Is Laughter the Best Medicine? Humor, Laughter, and Physical Health. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 11, No. 6 (Dec. 2002), pp. 216-220.
- Nicholson C. The Humor Gap. *Scientific American Mind*, Vol. 21, No. 2, Special Issue: Male Vs. Female Brains (May/June 2010), pp. 38-45.
- Nouvel J. Doctrines and Uncertainties Questions for Contemporary Architecture; Lectures at the Centre Pompidou. *Perspecta*, Vol. 28, Architects. Process. Inspiration. (1997), pp. 52-63.
- Serafini M. and Coles R. Humor In Children's Picture Books. *The Reading Teacher*, Vol. 68, No. 8, Literacy, Language, and Culture (May 2015) pp. 636-638.
- Shifman L. and Katz E. Just Call Me Adonai: A Case Study of Ethnic Humor and Immigrant Assimilation. *American Sociological Review*, Vol. 70, No. 5 (Oct. 2005), pp. 843-859.
- Sierra N. Landscapes of Postmodernity: Donald Barthelme's Architecture. *Pacific Coast Philology*, Vol. 47 (2012), pp. 75-92.
- Sisa J. Humor and Architecture: three cartoons on the Hungarian parliament. *Centropa*, Vol. 4, no. 1. 2004.
- Spotts H. E., Weinberger M.G. and Parsons A. L. Assessing the Use and Impact of Humor on Advertising Effectiveness: A Contingency Approach. *Journal of Advertising*, Vol. 26, No. 3 (Autumn, 1997), pp. 17-32. Published by Taylor & Francis, Ltd.
- Stamps A.E. Physical determinants of preferences for residential facades. *Environment and Behavior*. Vol. 31, no.6, p. 723-751, 1999.
- Willmann J. M. An Analysis of Humor and Laughter. *The American Journal of Psychology*, Vol. 53, No. 1 (Jan. 1940), pp. 70-85.
- Wilson G. D. Ideology and Humor Preferences. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*. Vol. 11, No. 4 (Oct. 1990), pp. 461-472.
- Yih Hwai Lee and Elison Ai Ching Lim. What's Funny and What's Not: The Moderating Role of Cultural Orientation in Ad Humor. *Journal of Advertising*, Vol. 37, No. 2 (Summer, 2008), pp. 71-84.

קישורים אינטרנטיים

<https://www.siteenviroidesign.com/content/best-product>

רשימת תמונות:

1. "הברווז הגדול", לונג איילנד, 1931. מקור התמונה: Designing Buildings Wiki.
2. "בית המשקפת". ארכיטקט פרנק גרי. מקור התמונה: וויקיפדיה.
3. "הבית הרוקד" גרי ו-מילוניץ, פראג. מקור התמונה: וויקיפדיה.
4. מבנה מגורים עם חזית תפאורה חלקית. רומניה. צילום: גלעד שביד.
5. מבנה שירותים "גמדי" מקריניצה, יוון. צילום: גלעד שביד.

6. כנסיה כפרית ברומניה. צילום : גלעד שביד.
7. מוזיאון דאלי. פיגרס, ספרד. מקור התמונה : ויקיפדיה.
8. ה"בית ההפוך", פולין. מקור התמונה : Designing Buildings Wiki.
9. מלון אינטל, אמסטרדם. מקור התמונה : ויקיפדיה.
10. הבית השמן. מקור התמונה : ויקיפדיה.
11. גג מבנה שנועץ עיניים. רומניה. צילום : גלעד שביד.
12. תומכות של מרפסת שיוצרות סצנה הומוריסטית. נוטו, סיציליה. צילום : גלעד שביד.
13. פרט הומוריסטי. בית מגורים בסיציליה. צילום : גלעד שביד.
14. פרט הומוריסטי? כרכוב כניסה לכנסיה. מלטה. צילום : גלעד שביד.
15. מדונה "רוקדת", ולטה, מלטה. צילום : גלעד שביד.
16. חלון מדומה. קלטריגיונה, סיציליה. צילום : גלעד שביד.
17. הבית המתקיף", ארווין וורס. וינה. מקור התמונה, ויקיפדיה.
18. פסל אדם בגודל טבעי שמציץ ממרפסת. סירקוזה, סיציליה. צילום : גלעד שביד.
19. ציור קיר שמשנה את מראה המבנה ויוצר "מבנה" חדש. ירושלים. צילום : גלעד שביד.
20. תבליט קריקטורי. גואטפה, קולומביה. צילום : גלעד שביד.